

ЛАЗАР ПРИЗРЕНАЦ ИЛИ СРБИН НА ЗИДИНАМА КРЕМЉА

ПЕТАР В. ВУЦА

Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву

Резиме: У раду су дати подаци о првом јавном часовнику у целој Русији. Први конструктор тога часовника је био Србин Лазар Призренац. Он је био школован монах па је могао да уради све елементе сата, који је показивао и Месечеве мене.

Кључне речи: Лазар Призренац, средњовековни часовник, средњи век

Седамдесетих година појавио се филм „Андреј Рубљов“, који су сви радо гледали и по два пута. Добијем књигу од пријатељице о том филму. Истражујући по Војводини где се налазе сунчани сатови (Објављена књига) и читајући литературу наишао сам на податак да се 1404. године на кули у Москви и целој Русији појавио први часовник. Пре пар година навршило се шест векова од израде јавног механичког часовника, који је постављен (и радио) на московском великокнежевском двору. На Ваведење 2004. године одржана је Литургија у црквама у Москви и Београду и у Светим Арханђелима у Призрену, одакле се предпоставља да је монах Лазар потекао.

У књизи Андреј Рубљов аутора књиге Владимира Прибиткова (Прибитков, 2005) пише:

Михољско љето. Плаво небо. Лака, али чврста паучина. Насред улице коњски измет који се још дими. Гужва, говор, бука и на једном, над тремовима, над лармом и говором - бум! бум! бум! Прекидајући људе на пола речи, са двора великога кнеза одзвања сат, који је недавно поставио српски мајстор Лазар - дивна ствар, која зна када је подне, а када поноћ, што мери дан и дели га на једнаке делове и плаши неразумне. Откуцао је сат, и поново ври, живи Москва! Живи! И Андреј осећа: и данашњи ковач и бачвари, и дивна девојка са кофама, и она, друга, са платном, и неравна улица, и Лазарев сат, и тремови, и ово небо - све је: отац и мајка, домовина, оно што се човеку даје једном и заувек (Прибитков, 2005, стр. 73-74).

Из времена Лазара Србина: Москва за време Ивана Грозног. Руски сликар
Аполинариј Михајлович Васнецов 1902,
http://vasnec.ru/jivopis/jivopis_vasnecov_a10.php.

Ко је и откуд *Лазар* у Русији. Одговори могу бити различити, прво да је дошао на позив Великог кнеза Василија,¹ или да је био тада у Русији и да је својим присуством и сазнањима утицао на одлуку Великог кнеза да у Кремљу постави часовник. Можда су руски монаси обавестили Великог кнеза о часовничарском знању монаха србина Лазара Призренца или Лазара Црнорисца. Могуће је и да је лично деспот Стефан Високи препоручио великом кнезу московском Лазара.

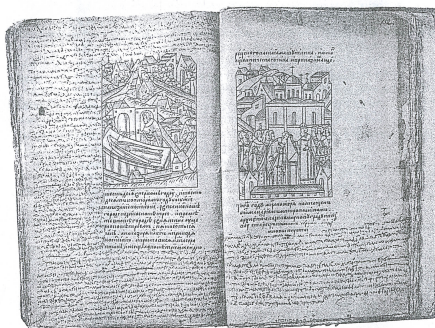
Велики кнез Василије I,
орнамент на свечаној одећи митрополита Фотија, 15. век
(преузето: Тошић и Тадић, 2004).

¹ Велики кнез Василије I, син Димитрија I. Донског (1350-1389).

Док се изводе радови на улепшавању цркве Св. Благовештења, *Велики кнез у престоницу позива српског монаха Лазара*, да за двор направи часовник.

Може се предпоставити да је пут монаха Лазара највероватније био бродом преко Лемноса и Константинопоља до ушћа Дона, а затим ка Москви. Пут је трајао најмање три месеца. У Летопису пише да је монах Лазар „скоро дошао“ са *Свете Горе*, као и да је Србин монах био „мајстор и уметник свему“. Може се закључити да је све радио сам, од прорачуна (да ли је знао математику) и израде појединих елемената механизма, све до пројектовања часовне куле, ликовног решења часовника и часовног звона. Израда сата коштала је 150 рубаља, и хонорар исто толико, што је у то време била одлична зарада. Монах Лазар је у Москву дошао са знањем прорачуна, пројектовања и израде часовника. Лазарев сат у Кремљу (којег више нема) јесте златна круна српског средњовековног часомјера насталог за време великог жупана Стефана Немање и његовог сина Саве о чему сведочи сунчани сат Богородничне цркве на Студеници.

Лета 6912. (1404) Велики кнез је замислио часовник и поставио га на свој двор иза Благовештењске цркве. Тај часовник звани часомерје, сваки час је ударао маљем у звоно и одмеравао је и одбројавао је часове ноћне и дневне; није ударао човек него нешто човеку налик, самозвано и самопокретано, чудновато некако, створено људском оштрумношћу, машином и мудрошћу. Мајстор и уметник свему био је неки монах који је скоро дошао са Свете Горе, родом Србин, по имену Лазар, а цена свега била је више од 150 рубаља" (Симеоновски летопис, 16. век).

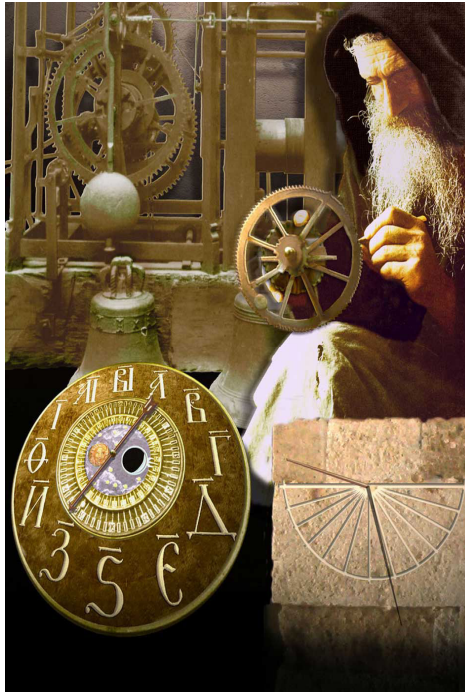

Лицевој летописни свог, 16. век (преузето: Тошић и Тадић, 2004).

Часовник је звонио сам и радио преко два века, сада га нема, осим имена у летопису.

Часовник монаха Лазара је поседовао такозвани „*ФОЛИОТ*“ као осцилатор, а часови на њему нису били означени бројевима, него староцрквенословенским словима: аз(азь)ъ , буки (бэ), вједи(вьди),.. који су се у оно време употребљавали као ознаке за цифре. Оне су постављене по

ободу сата и брижљиво су писане, од један до дванаест, без грешке. У врху циферблата није цифра 12, већ цифра 1. Изнад је справа за избијање часова: на нормалној дршци је плави маљ окренут оштрим крајем према звону. Звоно није велико, смештено испод лучног свода. Доступни извори упућују да је Лазар Србин ученик призренске часовничарске школе из четрнестог века па су га називали „Лазар Призренац“. У том царском граду боравио је полихистор Теодор Метохит, који је ту писао и подучавао Еуклидове аксиоме, преносећи на младе знање, који је стекао на цариградском универзитету (Вуковић, 2011).

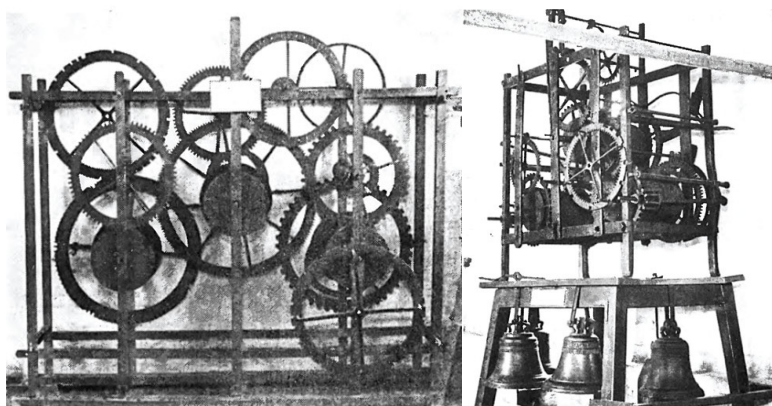
Староцрквенословенска слова у улози цифара на часовнику.

Аз, буки, вједи, у улози цифара.

http://www.hilandar.org/images/stories/glavne_vesti/glavne_vesti_do_septembra2005/13_12_2004_lazar_casovnicar/casovnicar.jpg

Систем зупчаника сата Лазара Хиландарца у Москви покретали су тегови обешени о конопац који је био омотан око хоризонталног ваљка. Тегови (било их је два) су били од камена и доста тешки. Којим системом су подигнути на тако високу цркву? Главни тег пуштен да слободно пада (знао је физику), вукао је конопац и окретао ваљак/ као кофа код бунара/ ђерам, а други тег, успоравао његов пад. Ваљак је посредством зупчаника био спојен са основним крунасто назубљеним зупчаником, док је крунасти зупчаник

даље био повезан са диском бројчаника (циферблатом), односно казаљком. Лазарев часовник је имао и модел за показивање месечевих мена, што се може уочити и на минијатури, ако то није само орнамент у центру самог циферблата. Часовник није имао казаљку, што значи да се читав бројчаник окретао у смеру у коме би требало да се она okreће. Време је показивала часовна ознака, која се у одређеном тренутку налазила у „зениту“ и током дана се окретала два пута да би се регистровало 24 часа. Бројне вредности на бројчанику били су обележене словним ознакама, као што је то било уобичајено за византијски културни круг. Овај сат, „чудо техничко“ тадашњег времена, радио је тачно 217 година. Он је од велике историјске и културне вредности.

Механизам часовника Лазара Србина (преузето: Радченко, 1997).

Минијатура XVI века на којој монах Лазар Хиландарац објашњава великом московском кнезу Василију функционисање часовника којег је конструисао. На основу седе браде Лазар је имао 55 или 60 година. Фотографија добијена од О. Г. Уљанова (преузето: Миловановић, 2009).

О том часовнику у Троицком летопису записано је следеће:

„На всякий же час ударяют молотом в колокол, размеряя и считая часы ночные и дневные; не бо человек ударяше, но человековидно, самозвонно и самодвижно, страннолепно некако сотворено есть человеческой хитростью, преизмечтано и преухищрено.”

Для сравнения следует привлечь миниатюру Лицевого летописного свода (Древний летописец) с изображением установки в 1404 г. афонским монахом Лазарем Сербом «часомерья» на великокняжеском дворе за Благовещенским храмом. На этой миниатюре представлен одноглавый храм с верхним ярусом закомар и крытой папертью (придел 1416 г. как более поздняя пристройка, разумеется, не изображен — sic!). Кроме окон барабана и апсиды, миниатюристом показаны также окна в верхней части стены и в закомарах, что присуще большим четырехстолпным храмам (Радченко, 1997).

У чешкој књизи, која је преведена и издата у Загребу 1990. године. дословице пише: „О јавним сатовима у средњовековној Србији практично и нема података, али се поред тога сигурно зна да су у доба српске самосталности украшавали јавне зграде, јер су везе са Византом биле у то време доста развијене. Постоји податак о монаху Лазару из Србије који је, по доласку у Русију 1404. године, израдио велики сат са механизмом за торањ Кнежева двора у Кремљу“ (Вуковић, 2011).

Свети Саво, 1199. године, завршавајући писање Хиландарског типика каже *И тако сви, са похвалом, и у весељу духовном, предаје се сну, док подеклисијарх, чувши гдје часовник избија и по томе сазна да је вријеме, не дође к игуману и прими од њега потребну молитву .*

Србија спада у ред земаља са најбогатијом историјом часовничарства, а може се рећи, да је монах Лазар Хиландарац - Светигорац - Црноризац - Призренац из Призрена претеча нашим горостасима светске науке и технике.

Да ли можемо дати одговор зашто мало пажње посвећујемо нашим светским величинама: Лазару Хиландарцу, Руђеру Бошковић, Милеви Марић, Николи Тесли, Михајлу Пупину, Милутину Миланковићу и... Ваљда ће млађе генерације боље схватити њихов значај. Да ли су истраживачи о сатовима пронашли да је и у Србији Лазар направио неки сат ?

Литература

- Витић, З., Јовановић, Т., Шпадијер, И.: 1997, „Словенско средњовековно наслеђе“, *Зборник посвећен професору Ђ. Трифуновићу*, Импресум, Београд, Чигоја.
- Вуковић, М. С.: 2011, *Наука и политика*, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Пале, 113-120.
- Миловановић, Д.: 2009, „Рад Лазара Србина за Великог кнеза“, *Русија данас*, Београд, бр.1,130-133.
- Прибитков, В.: 2005, *Андреј Рубљов*, Утопија, Београд, 73-74.
- Радченко, Б.: 1979. „Первые на Руси“, *Наука и жизнь*, Москва, № 9, 74-77.

- Суботић, Г. (приредио): 1998, *Манастир Хиландар*, Галерија Српске Академије наука и уметности, Београд.
- Тадић, М.: 1990/4, „Московски часовник српског монаха Лазара“, I део, *Васиона* Астрономско друштво „Руђер Бошковић“ Београд, бр.4. 70-72 .
- Тадић, М.: 1991/1, „Московски часовник српског монаха Лазара“, II део, *Васиона*, Астрономско друштво „Руђер Бошковић“ Београд, бр. 1. 4-7.
- Тошић, Г., Тадић, М.: 2004, *Хиландарски Монах Лазар први српски часовничар*, Епархија шумадијска, Крагујевац.

LAZAR FROM PRIZREN OR A SERB ON THE KREMLIN WALLS

This paper presents data on the first public clock in Russia. The first designer of the clock was a Serb Lazar from Prizren. He was educated monk and was able to do all of the elements of the clock, who showed and the Moon phases.

Key words: Lazar from Prizren, medieval clock, middle ages